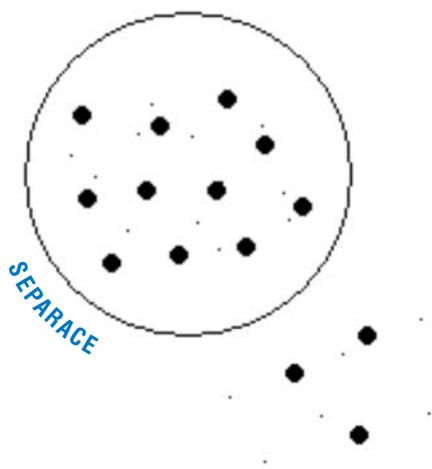

Inkluze je cesta k bytí spolu a učení se navzájem

Mgr. Dita Dlouhá

Cílem inkluzivního vzdělávání je to, aby všechny děti byly schopné žít v prostředí, ve kterém žijeme my, aby žily spolu, učily se od sebe navzájem a byly součástí naší společnosti. Aby každé dítě pochopilo, že má určité schopnosti, dary, ale že má i své nedostatky. Aby se naučilo, že každý jedinec je zodpovědný za to, že v určité skupině, kde se nachází, panuje dobrá atmosféra, tedy klima, ve kterém se všichni cítí příjemně. K dobré atmosféře lze přispět různým způsobem...

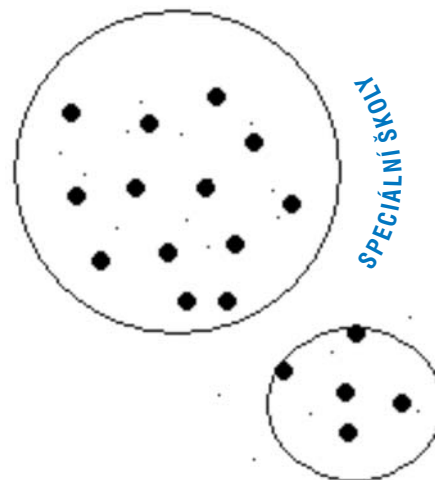
Každý přispívá tolik, kolik zvládne. Neznamená to, že se budeme vzájemně „trpět“, ale že si spolubytí a společné učení užíváme. Jaká je cesta k tomuto cíli? Přijmeme-li všechny děti takové, jaké jsou, a podporujeme-li jejich rozvoj inkluzí ve společnosti, nikoliv jejich oddělováním, pak jsme učinili první krok a jsme na správné cestě k tomuto cíli.

Analýza současné situace v Evropě

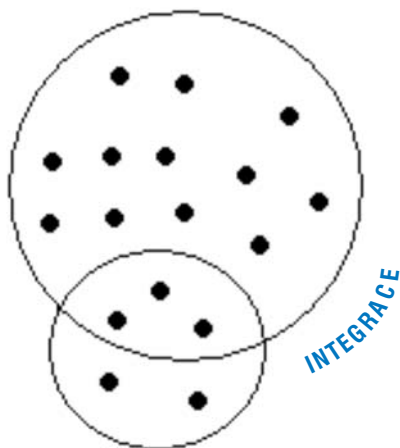
V naší evropské společnosti lze najít několik různých modelů, jak mohou být děti podporovány ve svém vývoji. Jedním z těchto modelů je **separace**, kdy oddělíme všechny děti, které neodpovídají určité normě. V různých zemích se to děje různě, ale v podstatě jde o to, že děti s nějakou odlišností zcela oddělíme od ostatních dětí. O těchto dětech se nemluví, není o nich slyšet. Je to velmi pohodlný přístup, který většině lidí umožňuje tvářit se, že „odlišnost“ vlastně neexistuje.

Druhou možností jsou **speciální školy**, kde jsou děti podporovány ve svém rozvoji, ale stále jsou odděleny od ostatních. Chodí do školy, učí se, ale pořád jsou na okraji společnosti. I v tomto případě jsou lidé „ušetřeni“ pohledu na tyto děti, které jsou někde „mimo“, trpěné, avšak podporované. Společnosti to umožňuje mít dobrý pocit, že je pro ně děláno vše, co je třeba. Tento model má kromě sociál-

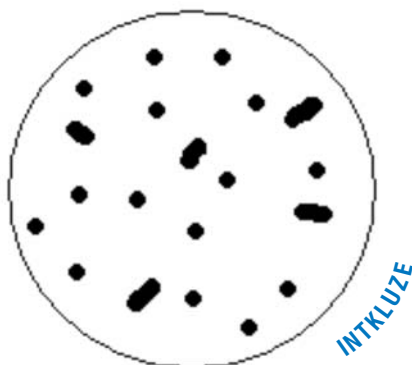
ních nedostatků i ekonomické důsledky. Je velmi finančně náročný a otázkou zůstává, jak dlouho si to současná společnost bude moci dovolit.

Dalším modelem pro setkávání různých dětí je **integrace**. V průřezu jsou obě skupiny a nějakým způsobem je o ně postaráno. Všechny děti se většinou scházejí tam, kde nezáleží na výkonu – tedy např. u malování či zpívání... Tento model je zcela jistě

lepší než separace, protože zažíváme, že si jedna skupina té druhé alespoň všimne. Někdy méně, někdy více, ale děti si mohou i vzájemně pomáhat.

Modelem, na který však chceme zaměřit svou pozornost, je **inkluze**. V inkluzivním vzdělávání se mezi skupinou dětí normálně pohybují jedinci neodpovídající normě. Jednoduše řečeno – inkluze znamená být spolu, učit se spolu a pracovat spolu. Vychází z předpokladu, že všechny děti, ať už jsou jakékoliv, se chtějí učit a rozvíjet. Všechny děti se snaží dosáhnout samostatnosti a nezávislosti a naším úkolem je pomoci jim v tom.

Inkluzivní prostředí ve škole/školce je takové prostředí, které se přizpůsobuje potřebám každého dítěte, jež bude do této školy chodit. Znamená to tedy, že inkluzivní prostředí je tak pružné, že dá možnost zažít úspěch každému dítěti.

Nová definice WHO

Skupina evropských vědců věnujících se neurologii, psychologii a etice se velmi intenzivně zabývá tím, co znamená „být postižený“. Připravila nové znění definice WHO, která je předložena zákonodárcům. Její podstatou je, že člověk se nerodí s postižením, ale s odlišností. Každý z nás má nějakou odlišnost, úplně každý člověk má nějakou odlišnost, nějaký nedostatek.

Německá Montessori terapeutka

Lore Anderlik uvádí názorný příklad ze svého života: „Kdybyste mě pozorovali při běhu, tak uvidíte, jaký mám nedostatek. Kulhám na jedno koleno a ještě jsem napůl slepá. Odvážuji se tvrdit, že každý z nás má nějaký nedostatek, a já s ním mohu docela dobře žít, když mne přijmete takovou, jaká jsem, a máte trpělivost s tím, že kulhám.“

Podstatou nového znění definice WHO, která je předložena zákonodárcům, je, že člověk se nerodí s postižením, ale s odlišností.

Máte-li trpělivost, když jedu např. vlakem, a dopřejete-li mi dostatek času, abych mohla pomalu vystoupit. Pokud máte trpělivost a čas, pak se já mohu s tímto svým nedostatkem docela dobře vyrovnat a bez problémů s ním žít. Postiženou se ale stávám v případě, když mi lidé nedají dostatek času, abych mohla svým tempem vystoupit z vlaku, a když na nádraží nebude výtah a já budu muset táhnout všechny své kufry po schodech. K postižení dochází kvůli okolí. Myslím si, že toto je velmi důležitá myšlenka. Všichni se musíme snažit žít spolu takovým způsobem, abychom se velmi důkladně zamýšleli nad tím, kdy vytváříme postižení někoho jiného.“

Lore poukazuje na to, na co poukazují i protikladné **modely handicapu užívané v medicíně a sociálních vědách**:

- Medicínský model chápe handicap jako **problém jedné osoby**, způsobený nemocí, úrazem či jiným zdravotním stavem a vyžadující lékařskou péči.
- Sociální model považuje handicap hlavně za problém vyvolaný především **sociálními příčinami** a zásadně za otázku plné integrace jednotlivců do společnosti. Handicap zde není vlastností osoby, spíše komplexním souhrnem podmínek, z nichž mnohé vytvářejí sociální prostředí. Překonání handicapu vyžaduje sociální jednání.
- V medicínském modelu se různé stavy označují jako zdraví (žádoucí) nebo nemoc (nežádoucí). Sociální model však sleduje integrující koncepci, která ponechává vedle sebe osobnosti s různou mentální úrovní, aniž by je hodnotila.

Hermeneutická spirála

Lore a Sabine při své práci vypozařovaly, že vyšší očekávání ve vztahu k dítěti vedlo k větším schopnostem dítěte a k jeho přání učit se. Čím větší byla důvěra ve schopnosti dítěte, tím lepší byly také jeho výsledky. Přání dítěte učit se způsobilo zvýšení úrovně požadavků kladených na dítě (pozitivní spirála). Naopak nízká úroveň očekávání vedla k neschopnostem, které opět zesilovaly snižování úrovně požadavků na dítě (negativní spirála). Princip předpovědi, jež se samy naplňují, Lore i Sabine nutil k očekávání velkého potenciálu a možností u všech dětí. To se později ukázalo jako více než oprávněné. Od té doby již na syndromy dětí nenazírají jako na defekty určité nemoci, nýbrž jako na vzácné jevy v rámci genetické různosti, která je u *Homo sapiens* přirozená a běžná.

Inkluzivní prostředí a Montessori program

Protože experimentální důkazy výše zmíněných studií se zakládají na pozorování interakcí v rámci terapie podle Marie Montessori, popíšeme zde zásady tohoto pedagogického systému, který umožnil objev normálních duševních a mentálních schopností a výchovných potřeb u dětí s genetickými odlišnostmi.

Montessori systém je přirozeně inkluzivní jak ve školce, tak i ve škole. Vychází z vývojových potřeb dětí, což znamená, že je natolik pružný, aby dal možnost zažít úspěch každému jednotlivému dítěti.

Z toho vyplývá, že se děti nemusejí přizpůsobovat tomu, co by v daném věku měly zvládnout, naopak systém se přizpůsobuje jejich potřebám.

Je postaven na připraveném prostředí, kde si dítě podle svých potřeb může samo vybrat pomůcku, pracovat s ní a zažít pocit úspěchu. Didaktické prezentace a podpora činností dítěte velmi posilují jeho samostatnost a nezávislost. Tato pedagogika je založena na vzájemném respektu (dospělý–dítě, dítě–dospělý) a partnerství, což podporuje přirozený vývoj dítěte v osobnost.

V oblasti duševního vývoje **Maria Montessori** předpokládala **vnitřní stavební plán**, který se dítě samo snaží uskutečnit. Aby to bylo možné, rodiče a pedagogové k tomu musejí připravit vhodné prostředky. Zdraví a spokojenost dítěte závisí na úspěchu tohoto duševního sebeutváření. Dítě si potřebuje vybudovat celostní vztah k osobám a věcem ve svém světě. Pokud plně chápe jejich význam, tak se při tom, jak se s nimi učí zacházet, učí rozumět sobě samému a poznává hranice svého prostředí. Soustředí se na určité předměty a události a snaží se jim porozumět, čímž spojuje i různé části své osobnosti v celek.

Cykly opakování jednotlivých činností, soustředění a uspokojení z jejich zvládnutí vedou u dítěte k **sebedůvěře**, k **vnitřní disciplíně** a k **radosti z objevování a učení**, které se násobí. Takovéto dítě pak má klíč ke svému vlastnímu rozvoji a řídí se svými vlastními zákony vývoje. To platí obecně pro všechny děti. I pro ty takzvané „postižené“.

Připravené prostředí a svobodná volba

Připravené prostředí umožňuje dítěti svobodnou volbu v rámci jasných a bezpečných hranic. Svoboda pomáhá dítěti k jeho jedinečnému duševnímu růstu.

Změna paradigmatu

Pokud chceme docílit inkluze, je třeba změnit či kriticky pojmát jev „**mentální postižení**“. Nejedná se totiž zřejmě o jev geneticky determinovaný, nýbrž o proces, kterému lze zabránit: „Mentální postižení není geneticky podmíněným stavem, nýbrž procesem, kterému lze zabránit (Boban a Hinz, 1993).“

- U dětí s genetickými syndromy spočívá jev „mentální postižení“ především v mylné interpretaci jejich chování. Podrobné pozorování terapeutky Lore Anderlik (Montessori terapie dle Marie Montessori) a analýzy provedené genetičkou mnichovské univerzity **Sabine Stengel-Rutkowski** (*Hranice učení. Zdůvodnění rozdílných přístupů k poznání*) poukazují právě na tyto mylné interpretace chování. Zatímco děti kompenzují opožděný rozvoj řeči (motoriku mluvidel) neverbálními prostředky, snaží se často bránit podceňování. Vliv jejich genů je zřejmě omezen na fyzický vzhled a motorické funkce. Duševní a mentální procesy jsou na tomto nezávislé, neboť vývoj mozku jako orgánu myšlení se dokončuje teprve po porodu. To nás vede ke kritickému pohledu na jev „mentální postižení“, musíme jej nutně chápat jako něco, co vzniklo, nikoliv jako něco, co bylo dáno.
- V minulosti toto znamenalo nesprávnou odezvu prostředí na genetickou konstituci a mělo za následek sekundární mentální handicap. Redukcionistické představy o potenciálu těchto dětí vedly dříve k nepřesným úsudkům. Ačkoli je v některých případech nutná lékařská intervence ke kompenzaci fyzických nedostatků, je vždy třeba se vyvarovat radikálně pesimistického postoje, aby nedošlo k sekundárnímu mentálnímu postižení. Zdá se, že za normálních podmínek prostředí se tyto děti rozvíjejí stejně mnohostranně jako všechny ostatní děti.
- Sekundárnímu mentálnímu postižení tedy lze zabránit radikální změnou společenského očekávání a změněnými podmínkami výchovy. Získávání zkušeností odpovídajících věku dítěte však vyžaduje odstranění nebo asistovanou kompenzaci případných tělesných nedostatků. Jestliže se to v rámci inkluzivní výchovy podaří, nejví se již mentální postižení (které bylo dříve považováno za konstantní, jednou dané) jako neměnný vrozený rys, nýbrž jako problém prostředí, kterému lze zabránit.

Dítě si může vybrat, kdy bude jakou činnost dělat, kde ji bude dělat, s kým i jak dlouho. Nabídka výběru je důležitá, protože vychovává děti k tomu, aby se uměly v životě **rozhodovat**, učí děti zaujmout **kritické stanovisko** a podporuje rozvoj **kritického myšlení**. Svobodná volba posiluje u dítěte také **rozvoj vůle**, vede ho k **zodpovědnosti** a k objevování vlastních možností i tvořivého potenciálu. Každý má tolik svobody, kolik je jen možné, avšak jen do té míry, dokud jeho osobní svoboda neomezuje někoho jiného ze skupiny. Dítě se v Montessori školách učí také toleranci a ohleduplnosti – když má někdo pomůcku, se kterou by rád pracoval, musí se naučit počkat nebo domluvit se na společné práci. Každodenní praxí se učí nikoho neomezovat ani nikomu nezpůsobit pocit postižení..

Pedagogika M. Montessori dbá při výchově a vzdělávání dětí na **senzitivní fáze vývoje**. To jsou časová období, kdy je dítě obzvláště schopné získat učením určité zkušenosti a jeho procesy učení jsou velmi významně podpo-

Inkluze není samozřejmostí. Je třeba k ní vychovávat, aby se samozřejmostí stala jak ve školkách, školách, tak i v celé společnosti.

rovány neurologicky. Nikdy jindy už nebude mozek dítěte naladěný tak, aby tyto procesy učení takto maximálně podpořil. Sto miliard neuronových buněk je připraveno a čeká na využití. **Ve věku do tří let** se jedná především o **senzitivní období na řeč, pohyb, smyslové vnímání, řád, drobné předměty** a ve věku **tří až šesti let na sociální chování a kulturu**. Pokud jsou senzitivní období správně rozpoznána, učení se novým dovednostem probíhá snadno, lehce a bez úsilí právě díky této velké neurologické podpoře.

Cesta k inkluzi

Cesta k inkluzi začíná právě v útlém dětství a je to nejlepší období, kdy by děti měly zažít to, že každý z nás je jiný a všichni jsme cenní. Inkluze není samozřejmostí. Je třeba k ní vychovávat, aby se samozřejmostí stala jak ve školkách, školách, tak i v celé společnosti. Všichni bychom měli zažívat, že v určité skupině má do jisté míry každý stejná práva a zároveň že každý zodpovídá za dobré naladění a klima v této skupině. Je třeba, abychom se od dětství učili poznávat své dary, ale zároveň i své odlišnosti. K tomu nám může být filozofie Marie Montessori velmi nápomocná, neboť se nejedná o pouhý další pedagogický systém, ale především o zodpovědný přístup k sobě samému, k druhým, k okolnímu prostředí a k životu vůbec.

Německá Montessori terapeutka Lore Anderlik vypracovala na základě svých dlouholetých zkušeností postup, jak seznámit skupinu dětí s tím, že každý jsme jiný a všichni jsme cenní. Nechme se její zkušeností inspirovat pro vlastní práci s dětmi. Jak je tedy podle Lore

Anderlik dobré postupovat?

1. Nasbíráme řadu fotografií nejružnějších lidí.
2. Společně s dětmi si jednotlivé fotografie prohlédneme a přijdeme na to, že neexistují dva stejní jedinci, pokud to nejsou jednovaječná dvojčata. Všichni jsme odlišní.
3. Zjistíme také, že každý umíme něco jiného. Začneme přemýšlet, co každý z nás umí.
4. Přemýšlíme, co neumíme. Zjistíme, že je také něco, co každý z nás neumí – např. lézt na strom, počítat, dívat se do očí, šplhat, zpívat...
5. To nás dovede k tomu, že každý člověk má své silné stránky i slabé stránky. Právě tím se odlišujeme, ale zároveň i obohacujeme.
6. Zjistíme však, že přes všechny odlišnosti, přes všechny silné i slabé stránky můžeme být spolu, učit se a přijímat každého jednotlivého člena takového, jaký je.
7. Všichni jsme lidé a všichni jsme důležití.

Pokud s dětmi dospějeme k takovému-to závěrečnému zjištění, nemůžeme udělat nic lepšího. A jako většina dalších poznatků tohoto článku to platí nejen pro pravidla inkluze, ale i pro všechny dobré mezilidské vztahy jakékoliv sociální skupiny od útlého dětství až po dospělost.

Více o Montessori pedagogice naleznete na stránkách: www.montessoricr.cz

Autorka působí ve Společnosti Montessori, o.s.

